

## NOTE DE DIALECTOLOGIE SLAVO-ROMÂNĂ

(Observații asupra unui grai ucrainean și asupra unui grai rusesc din R.P.R.)

A. VRACIU

### I. INTRODUCERE

§ 1. Notele de față au la bază două sondaje dialectale efectuate la populațiile de limbă ucraineană și rusă din R.P.R. De aceea, menționăm de la început că faptele pe care le-am avut la îndemână n-au fost suficiente pentru a întocmi, pe baza lor, un studiu complet<sup>1</sup>. Deplasările pe teren fiind de foarte scurtă durată, n-am reușit să surprindem toate particularitățile — poate nu le-am notat nici pe cele esențiale — specifice graiurilor respective. În viitor intenționăm a continua cercetările pe teren în scopul de a realiza o descriere și o analiză cât mai cuprinzătoare a graiurilor de care ne-am ocupat. De altfel, pentru a pune în lumină întreaga complexitate a structurii graiurilor slave de la noi, sînt necesare cercetări monografice sau studii speciale de felul celor întreprinse de acad. E. Petrovici pentru graiul carașovenilor<sup>2</sup>, de I. Pătruț pentru graiul huțulilor din valea Sucevei<sup>3</sup> și de E. Vrabie pentru graiurile rusești<sup>4</sup>. Rezolvarea acestor sarcini este strîns legată de intensificarea studiilor de dialectologie slavo-română preconizată de Asociația Slavistilor din R.P.R. la conferința din 27-28 iunie 1961<sup>5</sup>.

§ 2. Comentariile de mai jos pornesc de la două anchete dialectale — prima asupra unui grai ucrainean, cealaltă, asupra unui rusesc (lipovenesc) efectuate în anii 1956 și 1960 în regiunile Suceava și Iași. Ambele anchete au fost organizate de cadre didactice de la Catedra de limbă și literatură rusă și sovietică a Universității „Al. I. Cuza”. La prima au participat

<sup>1</sup> Cf. și mărturia lui I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei*, Editura Academiei R.P.R., 1957, p. 3, care a studiat numai partea fonetică, lăsînd la o parte celelalte compartimente ale limbii pentru care n-a avut material suficient.

<sup>2</sup> *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, București, 1935.

<sup>3</sup> Lucrarea lui I. Pătruț a fost recenzată de G. Mihăilă, în SCL, IX (1958), nr. 2, p. 286—289 și de A. Zacordoneț, în „Studii și cercetări științifice”, Filologie, Academia R.P.R., Filiala Iași, IX (1958), fasc. 1—2, p. 195—201.

<sup>4</sup> Vezi *Observații asupra unui grai rus de pe teritoriul R.P.R.*, „Romanoslavica”, IV (1960), p. 107—129.

<sup>5</sup> Vezi și G. Mihăilă, *Slavistica românească după 1944 și sarcinile ei actuale* (Lucrările de lingvistică), „Romanoslavica”, IV, p. 30—31.

tovarășii lect. R. Priscornic și lect. A. Vraciu, iar la cea de-a doua, inițiată cu sprijinul material al Asociației Slavistilor din R.P.R., conf. V. Harea, R. Priscornic, lect. P. Popa, lect. N. Costin și A. Vraciu.

Atît în primul, cît și în cel de-al doilea caz am căutat să stabilim ce fapte, care ar interesa deopotrivă istoria și dialectologia slavă sau problema influențelor exercitate de limba romînă asupra graiurilor respective, pot fi scoase la iveală în urma cercetărilor pe teren<sup>1</sup>. Trebuie să spunem însă că n-au lipsit nici preocupările teoretice, de lingvistică generală, care apar în procesul de studiere a limbilor și dialectelor în contact.<sup>2</sup>

Cu prilejul acestor anchete subsemnatul a folosit din experiența cîștigată în vara anului 1953, cînd a participat, ca student, la o expediție dialectologică organizată de Catedra de limbă rusă a Universității „A.A. Jdanov” din Leningrad asupra graiurilor rusești de tranziție în vederea strîngerii materialului pentru Atlasul graiurilor rusești. De asemenea, am profitat de pe urma cercetărilor pe teren întreprinse în anul 1956 la Dumasca, împreună cu R. Priscornic și V. Arvinte, de unde am cules unele materiale discutate în studiul deja pomenit al lui V. Arvinte.

## II. GRAIUL UCRAINEAN DIN BENEĂ, RAIONUL CÎMPULUNG, REGIUNEA SUCEAVA

§3. Prima anchetă dialectală am întreprins-o în toamna anului 1956 în rîndul populației ucrainene din satul Benea, com. Moldova-Sulița, raionul Cîmpulung, regiunea Suceava<sup>3</sup>.

Satul Benea, cu anexa sa, cîtunul Porcescu, e așezat pe riul Moldova, la o depărtare de 34 de km. de Cîmpulung. La nord se află Moldova-Sulița, la sud — Breaza, la est — Moldovița, iar la apus — Cîrlibaba și Lucina. Benea este înconjurată de munții Răchitiș, Cocoșul, Găina, Mînăilă, Glodu, Prislop, Dere — Moxa (Dermoxa), Feredeul, Porcescul, Petrișul și Vijul Mare (Vejii). Afară de riul Moldova, sînt de menționat pîraiele Benea, Tătarca, Tătărcuța, Pașcanu, Jecalo și pîraul Dronenilor.

La întrebarea noastră de ce satul se numește *Benea*, am primit următorul răspuns: „În Benea a fost o baie de argint, s-a săpat. De aceea Benea, c-o fost baie”. Din informațiile culese de la oamenii mai în vîrstă se confirmă existența unei mine de argint<sup>4</sup>.

§ 4. Cei mai vechi locuitori ai Benei se crede ă ar fi familiile Droniuc și Serghie. În ordine cronologică au venit familiile: Voučuk și Rotariuk. Pe moșia fostului boier Guber s-au stabilit familiile Čornej, Poljak, Polan-

<sup>1</sup> Pentru influența limbii romine asupra graiurilor lipovenești, vezi V. Arvinte, *Un caz de bilingvism slavo-romîn. În legătură cu elementele românești din graiul lipovenilor din Dumasca*, SCL, IX (1958), nr. 1, p. 46 — 69, articol reprodus, în versiunea rusească, în „Revue de linguistique”, IV (1959), nr. 1, p. 71 — 94. E. Vrabie, *Influența limbii romine asupra graiurilor rusești („lipovenești”) din R.P.R.*, SCL, XI (1960), nr. 4, p. 927 — 956.

<sup>2</sup> Vezi și E. Stankewicz, *Towards a phonemic typology of the slavic languages*, 's-Gravenhage, 1958. H. Kučera, *Inquiry into coexistent phonemic systems in slavic languages*, 's-Gravenhage, 1958. Vezi și articolul acad. E. Petrovici, *Dezvoltarea studiilor de slavistică în țara noastră, în ultimii 15 ani*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 340, unde se arată că cercetarea graiurilor slave din R.P.R. constituie o problemă de lingvistică generală.

<sup>3</sup> Paragrafele 3 — 9 (p. 132 — 134) se sprijină pe datele cuprinse în comunicarea *Observații asupra graiului ucrainean din Benea*, prezentată de A. Vraciu și R. Priscornic la sesiunea științifică a cadrelor didactice de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, în anul 1957.

<sup>4</sup> Vezi mai jos.

ski, Maročku, Cenkaľuk, Šetriuk, Motriuk și Prokopjuk. Din Cîmpulung au venit familiile Ursache, din Pătrăuți-Turturenii, din Galiția-Iecsek și Nikiforeak, din Moldova-Sulița: Șerafescu (originar din Maramureș), apoi Bouhar, Žekalo, Harasenjuk, Rebenčuk, Špetko; din Putila — Kobelica, Kočerhan, Rozvadovski, Maciopa; din Breaza—Ungurean, Polohan, Macovei și Bodnar; din Sadova — Chirilă; din Pojorita — Prundean; din Rădăuți — Hurjui; din Fundul Moldovei — Lițu, iar din Cîrlibaba — Hilbert. În fine, poate fi semnalată prezența în Benea a unor familii originare din Pașcani și părțile Iașilor.

§ 5. În timpul dominației austriece numeroși galițieni pătrundeau pînă în Benea, unde erau angajați la diferite munci sezoniere, mai ales la cosit<sup>1</sup>. Iarna nu rare sînt cazurile cînd o parte din populația băstinașă — tîmplari pricepuți din Benea — pleacă la lucru prin Pojorita, Cîrlibaba, Cîmpulung și Rădăuți.

§ 6. Pînă în anul 1816 Benea a fost o anexă a comunei Fundul Moldovei; din 1816 pînă în 1930 — a comunei Breaza; din 1930 pînă în 1931 — a comunei Moldova — Sulița. Din mai pînă în august 1931 satul Benea formează, împreună cu cătunul Porcescu, o comună de sine stătătoare, apoi trece din nou la Moldova — Sulița, în cadrul căreia continuă să figureze pînă în prezent.

§ 7. Într-o condică parohială, pe care am consultat-o, se spune că satul Benea datează de dinainte de 1224. În continuare, este citat numele profesorului cernăuțean Victor Prelici, care consideră Benea — pentru perioada de timp cuprinsă între secolele XIII și XIV — un appendice al minelor de argint din Rodna.

Condica parohială din Breaza (satul vecin) conține, între altele, o notă cu privire la trecutul istoric al punctului cercetat. Potrivit acestei informații, în anul 1565 o ceată de tătari călări, năvălind în Benea, a incendiat satul și a exterminat populația. De pe urma acestui pîrjol ar fi scăpat doar paznicul rămas de veghe la mină. Sursa informației de mai sus ar fi constituit-o un document adus în 1841 stăpînului minelor din Iacobi — Venzeug, cavalier de Manz. Aflînd de existența unor zăcăminte de argint în Benea, proprietarul minelor din Iacobi trimise în același an un grup de 10 oameni, sub conducerea unui oarecare Johan Eder, să facă prospecțiuni la fața locului. Însă săpăturile efectuate pe pîrăul Benea au dat greș. N-ar fi exclus ca aceste zăcăminte să existe între Tătarca și Tătărcuța, unde pămîntul pare surpat în urma prăbușirii unor galerii.

§ 8. În documentele bucovinene n-am găsit atestat numele satului Benea înainte de 1647. Într-un act dat la curtea lui Vasile Lupu, în anul 1647, prin care se întărea Mănăstirii Putna braniștea primită de la Ștefan cel Mare este pomenit *pîrăul* Benea. S-ar putea presupune că la această dată *satul* încă nu se repopulase. Mina de argint părăsită n-a favorizat — pentru o perioadă de timp — apariția de noi așezări omenești. Trebuie însă cercetate arhivele pentru a se urmări, pe bază de documente, existența satului Benea înainte de anul 1565, dacă, bineînțeles, invazia cetei de tătari, pomenită mai sus, nu este cumva o legendă.

<sup>1</sup> I. Pătruț menționează, *op. cit.*, p. 11, că fonetismul amestecat al graiului huțul din Valea Sucevei a fost pricinuit „și de adaosul continuu al elementului etnic nou din Galiția”.

Din relațiile informatorilor mai vîrstnici (Ion Serghie, Gavrylo Pințuk) reiese că la sfîrșitul secolului trecut (pe la 1875) comuna era slab populată<sup>1</sup>.

§ 9. Ocupația de bază a locuitorilor din Benea a fost și este creșterea vitelor și exploatarea lemnului. După 23 August 1944 unii dintre ei îndeplinesc diverse funcții administrative și culturale în viața satului. Mai adăugăm că atît Moldova — Sulița, cît și Benea au școli cu limba de predare ucraineană.

§ 10. Avînd în vedere că populația din Benea este eterogenă, că, pe de altă parte, aici s-au manifestat influențe multiple, mai ales lexicale, romînești, germane, rusești, polone și că, în fine, graiul acesta a venit mereu în contact cu alte graiuri huțule, la care mai trebuie adăugată infiltrarea, permanentă în trecut, a elementului etnic nou din Galiția, este de așteptat ca structura lui să fie în multe privințe mixtă. Fonetismul amestecat al graiului huțul din Valea Sucevei a fost relevat mai ales de I. Pătruț în opera citată, care, alături de monografia acad. E. Petrovici, *Graiul carașovenilor*, au deschis drumuri noi în dialectologia slavo-romînă.

Observațiile care urmează se referă: a) la unele fapte mai caracteristice din sistemul consonantic și b) la vocabularul graiului ucrainean din Benea. Ele vor fi precedate de o scurtă caracterizare generală a acestui grai.

<sup>1</sup> Ion Serghie, în vîrstă de 88 de ani, reține de la tatăl său, care murise la 106 ani, că bunicul (care ar fi trăit 150 de ani) pomenea adeseori de existența, în Benea, a unei mine de argint.

<sup>2</sup> În privința stadiului actual al cercetării dialectelor ucrainene vezi F. T. Jilko, *Діалектологічний атлас української мови* (Проспект), Kiev, Editura Academiei de Științe a R.S.S. Ucrainene, 1952, p. 5—19. Id., *Надписи з діалектології української мови*, Kiev, 1955. *О некоторых особенностях современного изучения диалектов украинского языка*, «Вопросы языкознания», nr. 5/1957, p. 93—97. P. I. Gorețki, *Изучение украинского языка в до-советский период*, «Изучение украинского и белорусского языков», Moscova, 1958, p. 5—43. I. K. Beloded, *Изучение украинского языка в советский период*, ibidem, p. 44—108. I. Pankevici, *Закарпатський діалектний варіант української літературної мови XVII—XVIII вв.*, „Slavia“, XXVII (1958), fasc. 2, p. 171—181. Unele articole de dialectologie ucraineană au fost publicate în volumul *Питання історії і діалектології східнослов'янських мов*, Editura Universității de Stat din Cernăuți, 1958. O cercetare monografică a graiurilor ucrainene din Maramureș a întreprins N. Pavliuc în disertația sa pentru obținerea titlului de candidat în științe filologice. Vezi autoreferatul *Українские говоры Мараморичины (область Бая-Маре Румынской Народной Республики)*, *Har'kov*, 1958. Pentru bibliografia mai veche, vezi I. Pătruț, *op. cit.* Asupra stadiului actual al studierii graiurilor slave de pe teritoriul R.P.R., vezi articolul lui E. Vrabie în prezentul volum. Unele date statistice și istorice în legătură cu istoria graiurilor slave din țara noastră sint cuprinse în comunicarea lui E. Vrabie, ținută la cea de-a II-a sesiune a cadrelor didactice de la Institutul Pedagogic „M. Gorki” în zilele de 26—27 martie 1960. Vezi tezele referatului în *programul* sesiunii, p. 12. De istoria „lipovenilor” vorbește V. Arvinte, în lucrarea citată.

<sup>3</sup> Pentru materialul ucrainean am folosit notația adoptată în *Програма для збирання матеріалів до діалектологічного атласа української мови*, ed. a II-a, Kiev, Editura Academiei de Științe a R.S.S. Ucrainene, 1949, p. 94—101. Vezi și indicațiile cuprinse în broșura lui F. T. Jilko, *Діалектологічний атлас української мови* (Проспект), Kiev, 1952, p. 24—25. Pentru graiul lipovenilor am utilizat transcripția din *Программа собиранія сведений для составления диалектологического атласа русского языка*, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova-Leningrad, 1947, p. 185—218 cu precizările din *Методические указания к «Программе собиранія сведений для составления диалектологического атласа русского языка»*, Moscova, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., 1957, p. 14—18. Unele cazuri speciale de transcriere vor fi însoțite de explicații.

§11. Dintre particularitățile fonetice și morfologice proprii graiului ucrainean din Benea menționăm:

1. trecerea lui *ѣ* la *i*, indiferent de locul accentului: *л'іто* „vară“, *с'іно* „fin“, *у'ілуї* „tot, întreg“, *у'клун'і* „în șură“;
2. trecerea vocalelor *е* și *є*, în silabă închisă, la *i*: *є'із* „căruță, telegă“, *дє'ір* „curte“, *к'ін* „cal“, *н'іч* „noapte“, *пор'іх*<sup>1</sup>;
3. păstrarea vechiului *є* după șuierătoare și
4. afonizarea lui *р*: *моруа* (sau *мора*) „mare“, *бур'я* „furtună“, *зор'я* „zori“, *на'зор'я* „în zori de zi“, *пор'ядок* „ordine“ etc.;
5. la pers. I a verbelor de conjugarea a II-a consoanele *д*, *т*, *з* și *с* nu alternează cu *ж* (*дж*), *ѣ*, *ѣ*: *ход'у*, *цуд'у*, *кр'ут'у* (*кр'ук'у*), *в'оз'у* etc.<sup>2</sup>;
6. când accentul cade pe temă, verbele au, la prezent indicativ pers. III sg., forme trunchiate: *в'озе*, *к'осе*, *н'осе*, *р'обе*<sup>3</sup>;
7. *т* la prez. ind. pers. III sg. și pl. este dur: *р'обл'ут*, *говор'ат*, *прац'уют*, *сн'ідають*, *читають* etc.;

8. utilizarea cu precădere a desinențelor *-ос'і*, *-ес'і* la dat. sg. al substantivelor de declinare a II-a: *бáтков'і*, *бráтов'і*, *зуб'ів'і*, *нож'ів'і*, *кон'ів'і*<sup>4</sup> ș.a.

§ 12. La consoane relevăm ceva mai pe larg unele aspecte specifice:

1. Sub influența vocalelor din seria anterioară dentală surdă (*т*) trece la *к*: *к'істо*, *к'ісиї*, *ск'іна*, *к'іло* „corp, trup“, *к'єжко*, *к'єчун.и*. După părerea lui I. Pătruț, acest fenomen nu s-a produs sub influența românească<sup>5</sup>.

2. La fel, dentală sonoră (*д*), trece uneori la *з* sub influența lui *і* următor: *з'іло* „treabă“, *з'іўка* „fată“.

3. Înaintea consoanelor sau în poziție finală *в* trece la *и*: *в'оўк*, *п'оўней*, *сказ'аў* etc.

4. În mod inconsecvent se observă prezența lui *в* protetic: *в'улец'а*, *на'в'улец'у*, dar și *у'лиц'а*, *в'орєў* „vultur“, *в'ориз* „orez“, *вор'ате*, *вох'ота*, *вод'єн*, „unu“ etc.

5. Fonemul *ф* apare foarte des (uneori chiar în locul grupului *хс*): *ф'іст*, *ф'іртка*, *фасол'і*, *фат'ати*, *фарт'ух* ș.a.

6. Am notat la Benea două feluri de *р* vibrant: *р* dur (*град*, *рана*, *границ'а* etc.) și *р* moale: *бур'а* (*бур'є*), *пор'адок* (*пор'єдок*) (dar și: *бур'я*, *пор'єдок*), *кос'ар'*, *чобот'ар'*, *секрет'ар'* etc.

7. Ca și *р*, laterala *л* se prezintă sub două aspecte: un *л* dur (de regulă, înaintea vocalelor, în locul vechiului *л* velar: *вал*, *мелник* etc.) și un *л* palatal (înaintea vocalelor *і*, *а*, *о*, *у*, *є* în locul vechiului *л* moale). De observat că, înaintea consoanelor apare când *л*, când *л'*, fără a se putea stabili în această privință vreo lege. Cf. *мелник*, *т'ілки*, *пило*, dar *стибил'цє*; *мел'ник*, *к'ил'ко*, *т'іл'ки*, dar *б'іли*, *д'алиє*, *п'алим*, *с'ілий*, *стибил'цє*, *д'ал'ше*,

<sup>1</sup> În poziție finală prin *х* (ort. *з*) redăm fricativa velară surdă (variantea laringalei sonore *ɦ*).

<sup>2</sup> Am notat însă și forme de tipul *х'єжу*, *с'єжу* și *в'єжу*.

<sup>3</sup> Trebuie însă să menționem, că am înregistrat atit forme în *-і* (*н'оси*, *пр'оси*, *ход'и*) cît și forme în *-и* (*н'осит*, *пр'осит*, *ход'ит*). Această instabilitate (variație) de la un vorbitor la altul ne-a frapat și la Tg. Frumos.

<sup>4</sup> Fenomenul este și vechi, și caracteristic. Vezi și F. T. Jilko, *О некоторых особенностях современного изучения диалектов украинского языка*, «Вопросы языкознания», 1957, nr. 5, p. 97.

<sup>5</sup> *Op. cit.*, p. 53. La fel, pentru *н* velar. Cf. p. 56: „originea românească a sunetului *н* din unele regiuni huțule este posibilă. Însă atita timp cît proveniența lui străină din alte graiuri ucrainene nu este dovedită, ținînd seama și de faptul că la huțulii cei mai apropiați de romîni *н* velar este o raritate, nu putem considera decît ca îndoielnică această influență românească“.

ніл'но, нэл'цэм etc. Spre deosebire de limba literară și de alte graiuri ucrainene, adeseori *l* epentetic lipsește la Benea: лóв'їа (лóв'їе), л'ўб'їа (л'ўб'їе), лóм'їа (лóм'їе). În schimb, uneori *l* epentetic apare în cuvinte care în limba literară nu cunosc fenomenul: голубл'їа, здорóвл'а ș.a.

N-am putut identifica prezența lui *l* semipalatal, despre care vorbesc J. Ziłyński și I. Pătruț.

§ 13. După cum s-a putut vedea din analiza rapidă a unor consoane din graiul ucrainean de la Benea, influența limbii române în acest compartiment este neînsemnată. Ca și în alte graiuri slave de pe teritoriul țării noastre, influența românească se resimte mai ales în materie de vocabular.

Constatările noastre concordă, așadar, cu cele la care au ajuns alți cercetători ai graiurilor huțule: „N-am găsit, după cum se vede, — afirmă I. Pătruț —, nici o trăsătură caracteristică fonetică străină limbii ucrainene. Influențele străine, dintre care cea românească e mai accentuată, destul de însemnate în domeniul lexical, n-au alterat sistemul fonetic, ucrainean, al graiului huțul”<sup>1</sup>. Prin urmare, studierea graiurilor slave prezintă importanță mai ales pentru fonetica și dialectologia istorică a limbilor respective. În vocabular, în sintaxă influența românească este, în schimb, evidentă și trebuie studiată în toată întinderea.

§ 14. Lexicul graiurilor slave de la noi își revendică dreptul de a fi cercetat în monografiile speciale, de felul celor preconizate recent de R. I. Avanesov și V. G. Orlova pentru dialectele velicoruse<sup>2</sup>. Alături de elementul slav, trebuie urmărit și cel românesc sau de alte origini. În materie de vocabular influența românească asupra graiurilor ucrainene e destul de veche. Astfel, I. Pankevici<sup>3</sup> menționează exemple ca май „дуже” < rom. *mai*<sup>4</sup> și сокоять „стережуть” < rom. *a socoti*, pătrunse în graiurile ucrainene în sec. XVII—XVIII, iar D. Scheludko — încă în sec. XIII—XIV<sup>5</sup>. Unele din aceste cuvinte au ieșit din uz, o dată cu rînduilele vechi: праж'їна < *prăjină* (la ucrainenii din Benea cu *ă* trecut la *a*, fenomen caracteristic și graiurilor rusești, căci nici ele nu posedă fonemul), ф'алча < *falce* și н'їеф'алча (semiîmprumut) etc.

§ 15. Elementele de vocabular notate de noi la Benea vor fi clasificate pe părți de vorbire. Vom insista însă mai mult asupra *substantivelor*, la care chiar dacă n-am făcut rubrici aparte, am avut totuși în vedere și o anumită clasificare pe grupe semantice. De cele mai multe ori însă am păstrat în expunerea materialului ordinea din chestionar (programă). Dintre diversele denumiri folosite în dialectele ucrainene pentru a desemna „curtea”: сад'їба, грунт, об'їїст'а, де'їр etc., la Benea am înregistrat numai ultimul termen.

Pentru „casă” se folosește cuvîntul х'ата (uneori д'їм)). Denumirile х'їжа, х'ал'їна și хоспóда nu se întîlnesc.

Cu sensul „вогонь, вогнище” este utilizat termenul в'атра de origine românească.

<sup>1</sup> *Op. cit.*, p. 80.

<sup>2</sup> În articolul *К очередным задачам русской диалектологии*, „Материалы и исследования по русской диалектологии”, vol. I, Moscova, 1959, p. 5.

<sup>3</sup> În studiul precitat, p. 178.

<sup>4</sup> Asupra valorilor gramaticale, al căror purtător *mai* este, vezi studiul lui G. Ivănescu, *Din sintaxa propozițiilor exclamative*, în vol. *Omăgiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1958, p. 449, nota 2. În legătură cu acest cuvînt în graiurile lipovenești, vezi articolul lui E. Vrabie, „Romanoslavica”, vol. IV, p. 122.

<sup>5</sup> Vezi și I. Pătruț, *op. cit.*, p. 11, nota 8.

„Coșul (hornul) sobei“ este denumit cu doi termeni: *димар* și *horn*. Alți termeni ca *верх*<sup>1</sup>, *труба*, *ббѣдур* n-au fost înregistrați la Benea<sup>2</sup>.

„Grîul“ se păstrează în *гамбар*, nu în *уніхл'ір* sau *сп'іжар'а*.

Pentru „animale“ se folosește termenul generic *худо́ба* (mai rar *товар*); *скотина* nu apare.

„Cocoșul“ este denumit *ку́хут* (nu *ко́чет*, nici *ко́кош*). Recent a apărut și se răspîndește, probabil sub influența limbii literare învățate în școală, și termenul *п'івен*.

„Rața“ poartă numele *ка́чка* (nu *у́тка*); pentru „rățoi“ se folosește termenul *ка́чур* (nu *селезен*<sup>3</sup> și nici *селех*).

În afară de termeni care denumesc animalele domestice, am notat și diverse denumiri pentru alte animale:

Astfel, pentru „vrabie“ am găsit termenul *хоробець* (nu *конопел'ник*).

„Ciocănitoea“ este denumită *жбѣна* sau *доубѣч* (nu *д'ател*).

„Cucul“ poartă aceeași denumire ca și în limba literară: *зоу́ла* (nu *кукулі́чка*, cum e în alte graiuri ucrainene).

Pentru „veveriță“ am înregistrat termenul *б'ілиця* < *б'ілка*; *вив'ірка* și *кацабу́рка*, cu diversele lor variante fonetice, nu apar.

„Furnicile“ sînt numite *мур'аху* (nu *комаши́на*).

Construcția în care sînt adăpostite bovinele și caii nu poartă nume diferite. Și într-un caz, și în celălalt se utilizează termenul *гражд*; pentru porci — *кут'єц* < rom., iar pentru oi — *коше́ра*<sup>3</sup> sau *ок'іл*.

„Albinele“ stau în *пас'іука* sau *штубей*.

Locul de pe șesuri unde pasc vitele poartă numele *полонина*, iar pămîntul care n-a fost arat niciodată — *толока* (nu *перел'іх* și nici *ц'іл'іна*).

„Grapa“ este denumită cu termenul romînesc *грана*<sup>4</sup>.

„Cînepa“ se bate cu *те́рниця* (nu cu *бител'на*, *ламáнка* și nici cu *збіванка*).

Pentru „cartof“ se folosește termenul *барабу́ла* (în limba ucraineană literară apare numai *карто́пля*). N-am înregistrat alte denumiri pentru această legumă: *бу́лба*, *карто́хи*, *земн'акі́*, *р'іна* și nici *кру́мпл'і* sau *мандибу́рка* (*мандабу́рка*)<sup>5</sup>.

Pentru „fasole“ limba literară are termenul *квасо́ля*, iar graiul din Benea *фасу́лі*.

După cum a arătat I. O. Karpenko<sup>6</sup>, în cuvîntul *линта* „lînte“ *л* se datorește influenței romînești.

„Cărarea (poteca)“ este numită *ст'іжка*, cuvînt foarte răspîdit în dialectele ucrainene.

<sup>1</sup> În limba ucraineană literară întîlnim atît pe *димар*, cît și pe *верх*.

<sup>2</sup> Pentru *ббѣдур*, *верх* și *димар* vezi *Українсько-російський словник*, vol. I., Editura Academiei de Științe a R.S.S. Ucrainene, 1953, pp. 76, 124, 403. Pentru materialul lexical al limbii ucrainene foarte util este *Словарь української мови*, I-IV, de B. D. Grincenko, Kiev, 1958—1959 (reprodus fotomecanic după ediția din 1907—1909).

<sup>3</sup> Termenul *кошара* există și în limba ucraineană literară, unde constituie denumirea generică a adăpostului pentru vite. Vezi și *Українсько-російський словник*, vol. II, 1958, p. 386.

<sup>4</sup> Vezi și I. Pătruț, *op. cit.*, p. 74 (*gráfra*). Vezi și recenzia lui V. M. Illici-Svitici și G. K. Benediktov la vol. I. al Atlasului întocmit de I. O. Dzendzelivski, *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР* (Лексика), «Вопросы языкознания», 1960, nr. 3, p. 117.

<sup>5</sup> Asupra acestor termeni vezi I. O. Karpenko, *Делкі назви культурних рослин у буковинських говірках* în vol. «Питання, історії і діалектології східнослов'янських мов», 1958, p. 111.

<sup>6</sup> *Op. cit.*, p. 110.

Apa se bea cu o cană care se cheamă *horuși*, *hórna* sau *horné*. Am notat însă și alți termeni : *ф'іліжанка*, *л'ітра* și *кавуш*<sup>1</sup>. N-am înregistrat, în schimb, cuvintele : *корéу* (*к'ірчик*) și nici pe *к'іуш* (*к'іушник*).

Pentru „felia (bucata) de pâine” se folosesc următorii termeni : *hr'inka* *кусок*, uneori *букáта* < rom. sau *окрушок*, dar niciodată *скіба*, *луста* *к'усен* (*к'усник*), *окраіеу* ori *ц'ілушка*.

La „cociorvă” se spune *кочерhá* (nu *коу'убá*, *ков'ін'а*, *роháч*, și nici *вілошник* sau *вілка*).

Pentru „cămașă” am notat termenul *сорóчка*; *кошул'а* apare în alte graiuri ucrainene<sup>2</sup>.

„Briul femeiesc” poartă numele *пóйас*, iar cel bărbătesc, lucrat din piele (chimirul adică) — *пáсок*.

„Fața de masă” este denumită cu termenul *скáтерка* (nu *наст'іл'ник* sau *обрус*).

Pentru „traistă” am notat cuvîntul *тóрба*, dar și pe *тáйстра* < rom. (ultimul uzitat mai des).

„Făinei” i se zice *мукá* (nu *бóрошно* și nici *мліво*).

„Tatei” i se spune *тáто* (nu *отéу*, *бáт'ко*, *дед'о* și nici *нén'о*)<sup>3</sup>. *Вуйко* este „unchiul”; *стрий* înseamnă „moșneag”. Pentru „femeie” se folosește termenul *жéнка* (nu *коб'іта* < pol., care apare în unele graiuri ucrainene). „Gospodinei” i se spune *газдін'а* și *хосподін'а*.

Pentru „nuntă” am notat termenul *вес'іл'а*, *вес'іли*, dar nu *свáд'ба*.

„Fierarul” este numit cînd *ковáл'*, cînd *ковáч*, dar niciodată *кузнéу*.

Pentru „timp urît” se folosește expresia *охаблене веремн'і*, iar pentru „timp frumos” — *файіне веремни*. „Curcubeul” e denumit *весéлиця*, nu *весéлка*, nici *рáйдуha* sau *д'уha*.

§ 16. *Verbe*. Pentru „a vedea” se folosesc două verbe : *бáчити* și *вiд'іти*; *зр'іти* nu este.

„A întîlni” se spune mai des *здiбати*; l-am întîlnit însă și pe *зустр'іти*; *сп'іткáти* înseamnă „a-și da întîlnire”; *стр'інути* nu apare.

Imperativul verbului „a aștepta” este, de regulă, *п'ідождi*; se folosește însă și *почикай*; *спривáй* lipsește.

Unele verbe înregistrate de noi se încadrează la rubrica : „Cum fac animalele?” Dăm aici cîteva exemple :

„Calul” : *кон'і ржут*; „boul” : *воли ревут*; „vaca” : *корóви вирикуйут* (nu *мукáйут*); „oaia” : *в'іуц'і блийут* (nu *бéкайут* și nici *мéкайут*); „cîinele” : *собаки брешут* (mai rar se folosește însă și verbul *хаукайут*); „lupul” : *воуки вийут*.

§ 17. *Adverbe și prepoziții*. „Repede” se spune *швiдко*, *прýдко*, *бóрзо* sau *скóро*; nu apar : *ху́жко* și nici *шпáрко*.

<sup>1</sup> *Кавуш* și *л'ітра* apar și în alte graiuri ucrainene. Vezi și M. V. Leonova, *До характеристики говірок півничних районів Буковини*, în vol. *Питання історії і діалектології східнослов'янських мов*, p. 100.

<sup>2</sup> Cf. *На нім кошуля, як біл, біленька, як біленька, як лист тоненька*, în «Народные песни Галицкой и Угорской России» (de I. F. Goloveŭki), 1878. (Citat după *Українсько-російський словник*, vol. II, p. 388).

<sup>3</sup> Ultimul apare cu sensul „tată” în unele graiuri bucovinene. Vezi M. V. Leonova, *op. cit.*, p. 100.

Adverbul „primăvara“ are aspectul *навесні* (nu *весно́йу*, o *весні́* sau *по весні́*).

„Vara“ sună *вліт'і* (nu *літом* și nici *влітку*).

„Iarna“ este *взим'і* (nu *зимо́йу* sau *взімку*).

În sintagmele „fără mamă“, „fără soră“ n-am întilnit prepoziția *крем* ci *без: без маме, без сестрі*.

După aceste observații sumare asupra graiului huțul din Benea urmează să facem unele comentarii asupra graiului lipovenesc de la Tg. Frumos.

### III. GRAIUL LIPOVENILOR DE LA TG. FRUMOS

§ 18. La Tg. Frumos, în afară de populația românească, sînt și vreo 200 de familii lipovenești, în total 1050 — 1100 suflete. Ceea ce ne-a frapat aici este influența extraordinară de puternică exercitată de limba romină asupra acestui grai rusc. Fenomenul este explicabil și comun tuturor graiurilor slave de pe teritoriul R.P.R. Impresia celui care ascultă un lipovean vorbind rusește este aceea a unei limbi mixte. Cînd vorbesc rusește, lipovenii de la Tg. Frumos, ca și cei din Dumasca, de la care am adunat un număr mare de exemple, introduc în graiul lor nu numai cuvinte, ci și sintagme, formule, expresii întregi ori propoziții incidente din limba romină<sup>1</sup>. Este vorba mai cu seamă de neologisme, de cuvinte expresive, dar și de turnuri din limbajul cotidian, curent, uneori local (dialectal), pentru care graiul acestei populații nu mai oferă vorbitorilor construcțiile necesare, existente, în schimb, în limba comună. De cele mai multe ori, în locul inovațiilor interne, vorbitorii de aici folosesc expresii-cliseu, luate pe de-antregul și de-a gata din limba romină<sup>2</sup>.

Înainte de a trece la analiza unor fapte din graiul lipovenilor din punctul anchetat, aș sublinia că preocupările de limba și istoria acestor populații se manifestă și în alte țări. S-ar putea menționa aici studiul publicat de Iryda Grek-Pabisowa într-un număr din „Slavia Orientalis“<sup>3</sup>.

§ 19. În observațiile care urmează vom vorbi mai întii de unele particularități fonetice, morfologice și sintactice, iar apoi de influența limbii romine asupra graiului rusc de la Tg. Frumos. Multe din faptele semnalate, prezintă, după părerea noastră, importanță pentru gramatica și dialectologia istorică a limbii ruse.

Menționăm de la început că una din trăsăturile caracteristice graiului de la Tg. Frumos, care ține în aceeași măsură de fonetică și de morfologie, este prezența lui *m* (*t*) velar (dur) la pers. III sg. și pl. a verbelor la modul indicativ: *jud'óm* „merge“, *здáжым* „ei știu“, *умира́жым* „ei mor“ etc.<sup>4</sup>. Fenomenul este specific și constituie o izoglosă a graiurilor rusești din Moldova. În partea de sud-est a țării noastre (Galați, Brăila și reg. Dobrogea) apare desinența *-m' (t')*.

<sup>1</sup> Influența asupra lexicului și sintaxei se observă și la „staroverii“ din alte țări, de exemplu, la cei de pe teritoriul R. P. Polone. În legătură cu aceasta vezi articolul *Niektóre wiadomości o staroveriach zamieszkalych na terenie Polski*, publicat de Iryda Grek-Pabisowa în „Slavia Orientalis“, VIII (1959), nr. 4, p. 135—150 (În privința influențelor de care am pomenit vezi p. 150).

<sup>2</sup> Un fapt similar am observat atît la vorbitorii de limbă idiș, cît și în limbajul romilor de la noi. Este, de altfel, un fenomen general și firesc.

<sup>3</sup> Autoarea ne informează că a pregătit pentru tipar o monografie consacrată „staroverilor“ din R. P. Polonă.

<sup>4</sup> Am notat o singură dată la pers. III sg. pe *r*, în exemplul *сѣд'ур'*, dar se poate să mă fi înșelat.

§ 20. Fonetisme. 1. *Reflexele ocluzivei velare sonore.*

a. Ca și în alte graiuri velicoruse meridionale, în locul ocluzivei velare sonore *z*, lipovenii de la Tg. Frumos rostesc spiranta *γ*: *γвар'ул* „am vorbit“, *пѣ'э'л'у* „am fugit“, *мно'гѣ* „mult“, *γрадѣк* „orașel“, *др'у'ју* „alții (alte)“, *γасно'м* „domnul“, *γадá* (gen. sg.) „anului“ etc.

b. Trebuie să precizez că am notat în cuvintele rusești și ocluziva velară sonoră *z*: *два зѣдѣ* „doi ani“, pesemne datorită faptului că informatorul avea unele noțiuni despre limba scrisă.

c. Pers. I-a a verbului *моч', ма'зү* „a putea, pot“ e pronunțată când cu *γ* (*мо'γү*), când cu *ž* (*мо'жү*), desigur, prin analogie cu formele celorlalte persoane, căci la pers. I sg. vechiul *z* nu era succedat de *j*.

2. Pe lângă cazurile când *e* trece la *γ*: *γ'шкѣлу* „la școală“, *γ'прод'у'кы'ју* „în producție“, *п'р'а'γда* „adevăr“, *з'а'γтра* „mâine“, *γ'а'уст'р'и'я'кѣ'γ* „la austrieci“ etc., l-am identificat și pe *e* bilabial (în poziție intervocalică): *ч'ѣркѣ'у* (dat. sg.) „bisericii“, *ж'ѣ'м'и т'р'и ч'ѣркѣ'у* „aceste trei biserici“.

3. Consoana *л* trece la *γ*, dar nu peste tot. Cf. *сканá'γ* „am scăpat“ < rom., în loc de *сканá'л*, dar *γвар'ул* ș.a.

4. Prezența lui *j* la începutul pronumelui *ж'ѣ'мѣ* „aceasta“ sau între vocale înaintea lui *и* (*и*): *јуз Р'ас'ѣ'ју* „din Rusia“ reprezintă un fenomen pe care l-am notat și în graiurile velicoruse de tranziție.

5. În cuvintele de origine românească am înregistrat fonemele *g* și *l*: *к'ур'у'г'ѣ'ју*, *л'ѣ'г'ѣ'ндѣ* (dar și *л'ѣ'з'ѣ'ндѣ*, *м'ѣ'тал'у'р'ѣ'к'и* etc.

6. La lipovenii din Tg. Frumos vocala *e* se realizează în mai multe feluri. Astfel, *e* neaccentuat trece la '*a*: *м'ан'ѣ'з'р* „acum“ (dar și *ман'ѣ'з'р* — cu pierderea palatalizării); dar și *e* accentuat poate da '*a*: *ч'ѣркѣ'у*; uneori însă *e* (ѣ) se păstrează; *м'ѣ'н'ѣ'з'р*. De regulă, *e* neaccentuat devine *и*: *н'и мо'γү ж'ѣ'м'ѣ'т* „nu pot avea“<sup>1</sup>. Am notat pe *e* trecut la *и* și la cazurile oblice ale substantivului *лѣд, лѣдá* „gheață“ la care în limba literară *о* alternează cu *zero* (efectul analogiei): *нѣ'л'ид'ү н'и'л'ѣ'дá* „pe gheață nu se poate“. Într-un caz izolat l-am înregistrat pe *e* accentuat trecut la *ы*<sup>2</sup>: *к'ры'сл'ю ж'ѣ'м'ѣ'т*.

7. Am notat fenomenul plefoniei la cuvântul „miercuri“ pentru care limba literară are un slavonism: *γ'с'ѣ'р'ѣ'д'ү* (acuz.).

8. Relev metateza în corpul verbului „a se întoarce“ (*вѣзврат'ѣ'н'и'цѣ*): *рѣзврат'ѣ'л'и'с' из Р'ас'ѣ'ју* „s-au întors din Rusia“.

9. Uneori accentul diferă de cel existent în limba comună: cf. *мо'зү* și *мо'жү*, dar „corect“ în *мо'жү*; *с'ѣ'р'ѣ'д'ү* („în loc de“ *с'ѣ'з'ѣ'д'ү*); la fel în sintagma *c 54 γадá* (n-am reținut cum a fost pronunțat numeralul).

§ 21. *Morfologie și sintaxă.* 1. Ca și în alte graiuri rusești, la lipovenii din Tg. Frumos am găsit la gen. sg. al unor substantive de declinarea I desinența -*у* (-*у*): *скѣ'л'кѣ дѣ'Б'и'кá'зү в'ор'с'т?* „câte verste să fie pînă la Bicaz“?; *зд'арѣ'в'у н'ѣ'т* „sănătate nu mai este“ etc.

2. La cazurile oblice substantivul *в'р'ѣ'м'ѣ'а* „timp, vreme“ a pierdut augmentul: *п'р'и ју'зѣвѣ в'р'ѣ'м'ѣ'и* „pe vremea lui“.

3. Unele substantive masculine au trecut la feminine, de ex. subst. „pahar“ în sintagma *па'мá'л'и'н'ку'ју стакá'н'ч'и'ку* „cîte un păhărel“.

<sup>1</sup> Deși graiul se caracterizează prin trecerea lui *о*, *а* la *а* („akanie“), în *мо'зү о* nu se preface în *а*.

<sup>2</sup> În privința accentului, vezi articolul lui V. Vascenco în prezentul volum.

4. La acuz. sg. al pronumelui *свој* am notat pierderea lui *j* și a lui *ə*: *своѡ* (cu *o* neaccentuat netrecut la *a*, deși graiul se caracterizează prin „akanie“).

5. La verbul *јим'ѣт'* „a avea“ am notat pentru persoana a II sg. (prez. indic. activ) forma *јимѣиши* (*јимѣиши л'и д'ѣн'ѣи?* „ai bani“).

6. Verbul *суд'ѣт'* „a judeca“ se construiește cu complementul în dativ, nu în acuzativ: *суд'ѣт' нам ѡснѡт* „ne-o judeca domnul“.

7. Cu sensul adverbului *очень*, *сильнее* se folosește la Tg. Frumos *дѣжъ*: *дѣжъ ѡвар'ѣ!* „vorbește mai tare“!; *н'и дѣжъ хѣрашѡ* „nu-i prea bine“. În loc de *даром* „degeaba“ apare *за дѣру* sau *за дѣрнѣ*: *н'и стѡјит за дѣру д'ѣлѣт* „nu merită s-o faci degeaba“; *н'и задѣрнѣ назывѣјут* „nu degeaba se spune“.

8. Se observă la populația anchetată folosirea unor construcții prepoziționale diferite de cele din limba comună:

a. Prepoziția *с* + acuz. apare în loc de *через* + acuz.: *с н'ѣд'ѣл'у* înseamnă „peste o săptămână“ sau „într-o săptămână“;

b. *из* + gen., în loc de *с* + gen.: *јис'сѣмѣј ѡс'н'и* „tocmai din toamnă“;

c. *по* + prepoziționalul, în loc de *с* + prepoziționalul: *на ус'ѣх ѡрадѣх свѣдѣба с мѣзыкѣј* „în toate orașele nunta (se face)—i cu muzică“;

d. *на* + prepozițional, în loc de *по* + dat.: *наши пѣрѣзѡ ѣжѣл'ис на фс'ом св'ѣт'и* „ai noștri“<sup>1</sup> s-au împrăștiat în toată lumea“.

9. Prezența conjuncției *чи* „sau“ cu valoarea lui *или*: *как вы н'ѣшѣт'и/ на рѣмѣн'с'к'и ч'и на рѣс'к'и?* „cum scrieți: românește sau rusește?“.

10. *заштѡ* „de ce“ este folosit la lipovenii din Tg. Frumos în loc de *почему*: *заштѡ н'ил'ѣд'ѣ?* „de ce nu-i voie“?

§ 22. *Asupra unor influențe lexicale românești.* Vom nota aici mai jos o parte din materialul lexical adunat cu prilejul sondajului, fără a mai face comentarii, căci și așa influența limbii române asupra graiului lipovenesc de la Tg. Frumos este evidentă. Din română au pătruns următorii termeni: „fierar“: *јѣтѣ н'и л'ѣг'ѣнда/так ф'ѣрѣр' ад'ѣн ѡвар'ѣл* „asta nu-i legendă; așa spunea un fierar“; „serviciu“: *у Тѣл'чи јим'ѣјит с'ѣр'ѣч* „are serviciu la Tulcea“; „producție“: *ѡн ужѣ ѡ-прѡдѣкѣју ла Виѣи* „de-acuma-i în producție la Vișeu“; „palat“: *П'ѣтпру Рѣр'иши јим'ѣл палѣт кѣлѣ цѣркѣи* Petru Rareș avea un palat lângă biserică“; „școală de adulți“: *былѣ школа*<sup>2</sup> *д'и адѣл'ѣи* „a fost o școală de adulți“; „C.F.R.“ pronunțat, ca prin partea locului, „cheferu“: *ѡн рабѡтал ѡ-к'ѣф'ѣр'ѣу*; „cazan“, „munte“, „activist“, „mecanic“, „gata“, „ei bine“, „hai“ (*ѣѣ на ѣл'ѣи*), „mai“ (*мај ум'и-рѣјут и стар'ѣк'ѣи*), „poftă“ (*с'пѡфѣтѣј пакѣшајут*), „vie“ (*мај н'имнѡшкѣ в'ѣи*), „a scăpa“, „a se înmulți“: *пѡб'ѣл'ѣ тѣдѣ дв'ѣ — трѣ фам'ѣл'ѣи — гѣта/пѣтѡм фс'о мулѣл'ѣи/умнѡжѣл'ѣи как ѡвар'ѣт*; „a înființa“, „a se gîftui“ și multe altele.

§ 23. *Calcuri după expresii românești.* Fenomenul este, îndeobște, caracteristic și constituie, alături de lexic și sintaxă, domeniul cel mai ușor transmisibil de la o limbă la alta. Vom înșira aici doar cîteva din expresiile notate la lipovenii de care ne ocupăm: *мој д'ѣт јим'ѣл* (în loc de *ему было два года*; la fel în: *ѡн јишо шѣс л'ѣт јим'ѣјит*; *на рѣс'к'и ан'ѣи н'и знѣјут н'ѣсѣт'*

<sup>1</sup> E vorba de „staroveri“.

<sup>2</sup> La același vorbitor am notat însă și forma fără diftong: *шѡла*: *ѣнф'ѣјицѣл'ѣи рѣс'кѣју школу*.

(în loc de *не умеют*); *д'эльл службу с н'им* (în loc de *служил с н'им*); *свад'бы д'эльжуца тр'и дн'а* în loc de *справляются, празднуются*).

După modelul romînesc *mai înainte* a fost construit și adv. *нѣн'эр'энт*: *нѣн'эр'энт л'ипаваны с Тыргу-Фрумос н'и давал'и уч'ицѣ*; sau : *друг'ији был'и нѣн'эр'энт*.

#### IV. ÎNCHEIERE

Deși au un caracter mai mult provizoriu, observațiile de mai sus ne permit să tragem totuși unele concluzii cu caracter general.

1. După cum s-a văzut, graiul ucrainean de la Benea și cel lipovenesc de la Tg. Frumos au în multe privințe o evoluție asemănătoare. Cam aceeași este și situația celorlalte graiuri slave de pe teritoriul R.P.R.

2. Coexistența diverselor sisteme lingvistice în același grai constituie un fenomen, care nu mai lasă loc nici unei îndoieli<sup>1</sup>. Un aspect al acestei coexistențe îl constituie dese fluctuații înregistrate de noi atât la ucraineni, cât și la lipoveni.

3. Limba și dialectele reprezintă sisteme deschise în vocabular și sintaxă<sup>2</sup> și aproape închise în fonetică și morfologie. Astfel, n-am găsit în graiurile cercetate sunete românești decât în cuvintele împrumutate din limba noastră. Când inovațiile lingvistice nu mai sînt alimentate de limba comună, elementele lexicale pătrund în masă din afară și imprimă o notă cu totul specifică graiurilor.

4. Cît privește identificarea elementelor arhaice sau pe cale de dispariție, aceasta se va putea face numai după un studiu amănunțit, exhaustiv chiar, al tuturor particularităților proprii graiurilor respective. Rezultatele vor trebui apoi confruntate cu ceea ce ne oferă, pe de o parte, istoria limbilor slave, iar pe de alta, geografia lingvistică<sup>3</sup>. Așadar, cercetarea graiurilor slave de pe teritoriul R.P.R. continuă să rămînă încă una din sarcinile actuale ale slavisticii românești.

#### ЗАМЕТКИ ПО СЛАВЯНО—РУМЫНСКОЙ ДИАЛЕКТОЛОГИИ

(I. Об украинском говоре деревни Бенья, Сучавской области.

II. О говоре липован Тыргу-Фрумос, Ясской области)

(РЕЗЮМЕ)

Статья основывается на данных двух диалектологических анкет, проведенных автором в 1956 и 1960 гг. над славянскими говорами, распространенными на территории Румынской Народной Республики. В обоих случаях автор

<sup>1</sup> În afară de lucrările citate mai sus, vezi printre altele și C. Fries — K. Pike, *Coexistent phonemic systems*, „Language”, XXV (1949). G. Franciscato, *A case of coexistence of phonemic systems*, „Lingua”, VII (1959), fasc. 1, p. 78—86. Id., *Systèmes coexistants ou systèmes diachroniques*, „Neophilologus”, 1961, fasc. 1, p. 37—44.

<sup>2</sup> Domeniul sintaxe este considerat sferă penetrabilă de L. A. Bulahovski și B. A. Serebrennikov și impenetrabilă de T. P. Lomtev, iar recent de I. A. Sprinceak. Vezi cartea acestuia din urmă: *Очерк русского исторического синтаксиса*, Kiev, 1960, p. 20.

<sup>3</sup> Pentru istoricul dialectologiei ruse, ale cărei date trebuie neapărat luate în considerație la cercetarea graiurilor lipovenești de la noi, vezi studiile cuprinse în volumul colectiv *История русской диалектологии* (redactor responsabil B. V. Gornung), Moscova, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., 1961.

использовал опыт одной диалектологической экспедиции, организованной Кафедрой русского языка Ленинградского Университета летом 1953 г., в Великолукской области, экспедиции, в которой он участвовал, а также опыт одной анкеты 1956 г. в Ясской области. Помимо чисто диалектологических вопросов, нас интересовали и некоторые общелингвистические проблемы, связанные особенно с изучением контакта между различными языками и различными говорами.

Настоящая работа состоит из двух частей: в первой рассматриваются фонетические, лексические и, отчасти, и морфологические особенности одного украинского говора, распространенного в Сучавской области, а во второй — характерные черты в фонетической системе и грамматическом строе (морфологии и синтаксисе) говора липован Тыргу — Фрумос. Здесь же автор останавливается на влиянии, оказанном румынским языком на лексику этого русского говора.

Из фонетических и морфологических особенностей, встречающихся в изученном нами украинском говоре, отметим здесь следующие: переход *\*k* в *i*, переход *o*, *e* в *i*, сохранение старого *e* после шипящих, оглушение согласного *p*, наличие твердых и мягких *p* и *l*, частое употребление согласного *ф*, переход *m'* и *d'* в *k'* и, соответственно, в *g'*, переход *e* > *ǔ*, протетическое *в*, твердое *m* в III л. ед. и мн.ч. глаголов в формах настоящего времени изъявительного наклонения, частое употребление флексий — *ов'і* — *ев'і* в дат. пад. ед.ч. имен существительных и др.

Кроме этого, в первой же части подробно исследован и вопрос о лексическом составе данного украинского говора.

Переходя ко второй части, автор останавливается сперва на таких фонетических явлениях, которые свойственны и говору липован с Тыргу — Фрумос: переход *г* в *γ*<sup>1</sup>, *в* и *л* в *ǔ*, наличие *j* в начале слов перед гласными (*жізть*, *жіз*, *жид'от*, *жим'ит'*) или внутри слова между гласными (напр. из *Рас'ији*); в словах, заимствованных из румынского языка, встречаются согласные *ǧ* и *ǀ*; безударное *e*, а иногда и ударное, переходит в *'a*: *тап'ер* (и *тап'ер'* с утратой мягкости *m'*), *ц'аркѣ'и*<sup>2</sup>; как правило, без ударное *e* переходит в *и* (*ни могу жим'ит'*). В некоторых случаях в говоре липован имеются особенности в ударении слов: ср. *могу* и *можу*, наряду с «правильным» *могү*<sup>3</sup>), *с'ьр'эдү* с 54 *гадѣ* и др.

Наличие твердого *m* в III л. ед. и мн.ч. глаголов (*жид'от*, *знајут*, *ум'ирајут*) составляет общую изоглоссу.

Интересными являются также морфологические, синтаксические и лексические особенности говора. Из них можно отметить (в области морфологии и синтаксиса): наличие флексий — *у* ('*у*) у существительных I скл.; отсутствие наращенного у косвенных падежей существительного «время»; переход некоторых существительных м.р. в ж.р. (ср. *па мал'ин'кују стакан'ч'ику*); утрата *j* и *э* в род. -вин.пад. местоимения «свой»: *своо*; у глагола «иметь» II л.ед.ч. наст.вр. изъявит. накл. обнаружили форму *жим'иши*; глагол «судить» построен с дополнением в дат. пад.: *суд'ит нам часп'от*; со значением наречий «очень»,

<sup>1</sup> Но имеется однако и сохранение *г*: *могу*; кроме того в I л.ед.ч. наст. вр. изъявительного наклонения у глагола «мочь» наблюдается переход *г* в *ж*: *можу*, вероятно под влиянием форм II и III л.ед.ч. и I и II л.мн.ч.

<sup>2</sup> Все же иногда *e* ('э) сохраняется: *тап'эн'иэр'*.

<sup>3</sup> Хотя говор и характеризуется *аканьем*, тем не менее в этом слове *о* не переходит в *а*; ср. также мест. *своо*.

«сильнее» в говоре употребляется *дужь*: *дужь ҃вар'и*, *н'и дужь х҃рашб*; вместо «даром» выступает *зад҃уру* или *зад҃урнь*: *н'и стојит зад҃уру д'э́лт'*, *н'и зад҃урнь нзывајут*; довольно часто предлоги требуют других падежей: *с* + вин.пад., вм. *через* + вин.: *с н'и́д'эл'у* значит «через неделю»; *из* + род., вм. *с* + род.: *јис сáмј бс'ин'и*; *по* + предл., вм. *в* + предл.: *па'ус'их ҃градáх*; *на* + предл., вм. *по* + дат.: *наши* (т.е. староверы) *пързб'эжáл'ис на фс'ом св'э́т'и* (вм. *по всему свету*); союз *чи* употребляется у липован Тыргу-Фрумос наряду с *или*, а *зачто* — в значении *почему*.

В области лексики говора липован автор подчеркивает особенно влияние румынского языка, которое выражается в наличии таких слов и калек: *fierar* «кузнец», *serviciu* «служба, работа», *producție* «продукция, производство», *școală* (с дифтонгом < рум.), наряду со *школа*, *poftă* «апетит», прилаг. *viu* «живой», некоторые глаголы и частица *mai*. Относительно калек можно указать на употребление конструкции «он имеет столько-то лет» (вм. «ему столько-то лет») под влиянием румынской модели: «*a avea atîția ani*»; «делать службу скем-нибудь» (вм. «служить с кем-нибудь») < рум. *a face serviciul cu cineva* «делать свадьбу» (вм. «справлять свадьбу») < рум. *a face nuntă*; сложное наречие *нп'эр'э́т* (вм. «раньше») образовано под влиянием рум. «*mai înainte*» и др.

В заключение автор подчеркивает некоторые особенности, характерные для развития славянских говоров на территории РНР, судьба которых в условиях отрыва от общенародного языка во многом одинакова (или сходна). Об этом и говорится в данной работе на примере украинских и русских говоров.

Сосуществование в говорах различных систем является бесспорным фактом. Одно из проявлений этого процесса составляют, напр., многочисленные языковые варианты, отмеченные нами в исследованных говорах.

Наши наблюдения показывают, что языки и диалекты представляют собой системы, совсем открытые в лексике и синтаксисе и почти замкнутые (непроницаемые) в фонетическом и морфологическом отношении. Так, в исследованных украинских и русских говорах румынские фонемы выступают только в словах, заимствованных из румынского языка, в то время как в лексическом составе и синтаксической структуре такое влияние огромно.

Изучение архаичных черт или черт, исчезающих на наших глазах в славянских говорах на территории Румынии, является одной из задач, которую призваны решить дальнейшие исследования в этой области у нас.

## NOTES DE DIALECTOLOGIE SLAVO—ROUMAINE

(Observations sur un parler ucrainien et sur un parler russe de la R.P.R.)

(Résumé)

Le présent article repose sur les données recueillies à l'occasion de deux enquêtes dialectales effectuées en 1956 et 1960 au sujet du parler ucrainien en usage à Benea (district de Cîmpulung, région de Suceava) et du parler russe („lipovène“) de la commune de Țirgu-Frumos (district de Pașcani, région de Jassy). Dans les deux cas, l'auteur a mis à profit l'expérience acquise, en 1953 lors de l'expédition dialectologique entreprise dans la région de Velikie Luki (U.R.S.S.) et en 1956 dans le village de Dumasca (district de Vaslui, région de Jassy).



sitions sont souvent construites avec d'autres cas que dans la langue commune. Ainsi, *c* + acc. au lieu de *через* + acc.; *с'н"эд"эл'у* signifie „через неделю“; *јиз* + gén. au lieu de *c* + gén. *јис-самј ђс'и'и*; *но* + le prépositionnel, au lieu de *но* + dat.; *нашы* (с'est-à-dire „starovery“) *пъръзб"эжэл'ис на фс'ом св'эм"* (au lieu de „но всему свету“), la conjonction *чи* est utilisée à côté de *или*, *зашто*, au lieu de *почему*.

Dans le domaine du lexique, l'auteur souligne surtout l'influence de la langue roumaine sur le parler lipovène étudié ici (emprunts et calques linguistiques). Le roumain a fourni des mots tels que *fierar*, *serviciu*, *producție*, *școală* (avec diphtongue du roumain), à côté de *школа*, *постă*, *виџ*, *вие*, *таџ* et certains verbes. Au sujet des calques on mentionne des constructions comme „он имеет столько-то лет“ (au lieu de „ему столько-то лет“) sous l'influence du modèle roumain „a avea atîția ani“; „делать службу с кем-нибудь“ (au lieu de „служить“ с кем — нибудь) < rom. „a face serviciul cu cineva“; „делать свадьбу“ (au lieu de „справлять свадьбу“) < rom. „a face nuntă“; l'adverbe *нџп"эр"эм* (au lieu de „раньше“) est formé d'après le type de l'expression roumaine „mai înainte“, etc.

Dans sa conclusion, l'auteur met en évidence des particularités caractéristiques de l'évolution des parlers slaves du territoire de la R.P.R., dont le sort est, à de nombreux points de vue, ressemblant ou même identique.

L'analyse des faits permet de constater que la coexistence de divers systèmes linguistiques dans tel ou tel parler est un fait indiscutable. Une preuve en ce sens est constituée par les nombreuses fluctuations existant dans les parlers des populations ukrainienne et russe ayant fait l'objet de l'enquête en question.

Les observations de l'auteur montrent que les langues et les dialectes constituent des systèmes ouverts quant au vocabulaire et à la syntaxe, mais presque fermés quant à la phonétique et à la morphologie. Ainsi, dans les parlers étudiés on n'a trouvé des phonèmes roumains que dans les mots empruntés à la langue roumaine, tandis que le lexique et la syntaxe abondent en éléments de provenance roumaine.

L'étude des traits archaïques ou en voie de disparition propres aux parlers slaves du territoire de la R.P.R. constitue l'une des obligations qui incombent actuellement au slaviste roumain.